

„Pont egy nő fordítja le ezt a könyvet.” Attól kezdve, hogy a Bookart felkért Jack Holland Nőgyűlölet (A világ legrégebbi előítélete) című könyvének fordítására, ez volt a leggyakoribb reakció, amellyel találkoztam. Volt, aki mosolyogva mondta, volt, aki csodálkozva, ki felkiáltójellel, ki kérdőjellel a végén, volt, aki őszintén meglepődött, és olyan is, aki provokatívan csodálkozva ráerősített egy kérdőszóval: „Miért pont egy nő?”

Eleinte részletesen elmagyaráztam a gyanútlan megjegyzést tevőknek, hogy már maga a kérdés is „gyanús”, és a fordításban a nyelverteremtés a döntő, nem a fordító neve. Mikor már sokadszorra magyaráztam, kezdtem magam sem hinni benne. Voltaképpen jogos a kérdés, hiszen ha a fordítást alkotásnak tekintjük, akkor abban szerepe van a fordító személyiségének, azt pedig nehéz meghatározni anélkül, hogy valami módon ne játsszon szerepet benne a biológiai nem.

Most már valamennyire egyetértek tehát a kérdezőkkel, de továbbra sem szeretem a kérdést. Van benne valami indiszkrét, bulváros vonás, feltételezi, hogy egy nőnek nyilván megalázó, de legalábbis felkavaró élmény lehet egy olyan szöveget fordítani, amely vagy háromszáz oldalon keresztül és meglehetősen harcias retorikával arról szól, mi mindent kellett évszázadok során a nőknek elviselniük, s arra kíváncsi, hogyan élte meg mindezt a fordító, akinek a személyi száma történetesen páros számmal kezdődik. Márpedig én nem számolhatok be se rémtörténetekről, se magáncélú keresztesháborúról. A fordítás menete ugyanúgy zajlott, mint máskor: gyúrtam, csiszoltam, tettem-vettem a szöveget, keresgéltem szótárakban, on- és offline lapozgattam, ritkán olvasott könyveket forgattam idézetek után nyomozva, egyszóval dolgoztam, úgy, ahogy minden fordító dolgozik.

Számomra minden fordítás kaland. A legszebb az a pillanata, amikor egy megbízás nyomán először találkozom a szöveggel. Talán a gyermekkorban olvasott kalandregények nagy pillanatához hasonlít, amikor elindul a cselekmény. Súlyomszem alaposan végigmustrálja az erdőben tévelygő úri társaságot, vált néhány sokatmondó pillantást Csingacs-gukkal, és vállalja, hogy elvezeti őket ellenséges területen át a kívánt erdőhöz. Még nem tudja, konkrétan milyen feladatokat kell majd megoldania, de sejti, hogy nem mindig lesz könnyű dolga, egyik-másik bokorban irokéz harcosok lapulhatnak. Nos, a fordítói munka annyival könnyebb, mint a regényhőse, hogy hadiösvényre lépett, vérszomjas ellenség nemigen szökik elő a kéziratból, de ravasz csapdák, könnyű megoldással kecsegtető, de suta mondatokká váló részletek minden szövegben ott rejtőzhetnek. A legegyszerűbbnek tetsző szövegben (sőt abban a leginkább) egyszer csak előbukkan egy szó, egy kifejezés, amit lehetetlen fordítani. Mintha szakadék tárulna fel, ahhoz, hogy tovább lehessen lépni, egy egész kultúrát kell két szó közé begyömöszölni.

Sokféle fordítói ars poetica létezik. Szóljon a szöveg úgy, mintha magyarul írták volna. Legyen szöveghű. A gondolathoz legyen hű. Én – különösen az esszéfordítások esetében – azt szeretem, ha a mondatok hibátlanul gördülnek magyarul, de zenéjükben, ritmusukban mégis megőriznek valamit az eredeti nyelv zenéjéből, ritmusából. Maradjon bennük egy csipetnyi, de csak egy csipetnyi idegenség. Ezt egy, a Nőgyűlölethez hasonló, gazdag irodalmi, történelmi, filozófiai, kultúrtörténeti hivatkozásrendszerrel görgető szövegben maguk a hivatkozott szövegek hozzák magukkal. Ilyen az angol-amerikai szerzők hangsúlyos jelenléte, az a tény, hogy pontosan értesülünk arról, hogy az angol „misoginy” szó 1656-ban jelenik meg (annak viszont már utána kell járnunk, hogy magyar megfelelője, a „nőgyűlölet” megjelenését a magyar szótörténet 1799-re keltezi).

Az efféle, sokat hivatkozó szövegek óhatatlanul arra kényszerítik a fordítót, hogy afféle amatőr (az utolsó fejezetre egyre profibb) könyvtári detektívé váljon. A szellemes, gördülékeny szöveg érdekében a bibliográfiai adatokat meglehetősen nonszalanszal kezelő francia vagy román esszényelvel ellentétben Jack Holland igazi angolszász precizitással oldalszámgig terjedő pontossággal megadja például, hogy Tertullianus melyik munkájából származik az idézet. Természetesen az angol fordítás bibliográfiai adatait adja meg rigorózus pontossággal, így a fordítónak marad az a feladat, hogy utánajárjon, lefordították-e, és ha igen, ki és mikor az éppen idézett ókeresztény szerzőt vagy tizenhatodik századi angol drámát. Ezek után már csak a szöveget kell megszerezni (éljen az internet, meg a könyvtárak!), és kikeresni egy esetleg többkötetes értekezésből a kívánt három mondatot.

Nyűgnek hangzik, de számomra valahogy ez volt a munka legizgalmasabb szakasza, amely önmagában hordozta a jutalmát: megismerttetett olyan szövegekkel, amelyeket egyébként nem vettem volna a kezembe, és meggyőződésemmé vált, hogy panaszkodjunk bármennyit a magyar fordításkultúra felettébb siralmas állapota miatt, fordításirodalmunk imponálóan gazdag és sokszínű. Legalábbis ami a Jack Holland által gyakran idézett klasszikus irodalmat és filozófiát illeti.

A fordítás nyelverteremtés, és mint ilyen, világteremtés. Egy jó könyvet (de akár egy jó verset) nem lehet lefordítani mechanikusan, mondatról mondatra haladva, csak ha engedjük, hogy a szöveg beszívároгjon a bőrünk alá. „Madame Bovary én vagyok” – mondta Flaubert. Nos, Jack Holland nem én vagyok, de azt biztos állíthatom, hogy amíg a Nőgyűlöletet fordítottam, a szövegen keresztül sokat beszélgettünk, és sokat tanultam tőle. (Amikor Mihail Sebastian Naplóját fordítottam, az ott leírt jelenetek, helyszínek néha megjelentek álmomban, később Bukarestben járva, az utcanévtáblák élesen idézték fel bennem a soha nem látott, de mégis bensőségesen megismert, harminc év végi Bukarestet.)

„Megváltoztatott-e ennek a könyvnek a fordítása? Például feministább lettél tőle?” – szögezte nekem az első hallásra meglepőnek tűnő kérdést egy riporter.

Nem, nem lettem. Talán csak szomorúbb. Mint mindig, amikor az emberi ostobaság gyógyíthatatlan és kártékony megnyilvánulásait látom. És érzékenyebb lettem a diszkrimináció minden formájával szemben. Különösen az öntudatlan, mert automatizmussá vált, rögzült előítéletekkel szemben. Amelyektől nehéz megszabadulni, mert hiszen nem is érzékeljük őket. Azt hiszem, ez Jack Holland könyvének legnagyobb erénye. Nem az, hogy az ógörögöktől a tálib rendszerig szépen, kronologikus rendbe foglalva bemutatja, miként bánt az emberiség egyik fele a másikkal (mert hiszen a férfi/nő ellentét mellett még oly sok antagonizmust sorolhatnánk). Nem az, hogy sokkoló képekben arcunkba vágja egy középkori boszorkányper, egy észak-koreai női börtön vagy egy viktoriánus kori klitoridektómia-műtét brutális valóságát. Ez csak a vívőanyag, amely arra biztat, hogy figyeljünk oda jobban a mindennapi gesztusainkra. Én ezt tanultam Jack Holland könyvéből.

És még valamit. A nagy nőgyűlölők, legyenek bár híres költők, filozófusok, vagy névtelen, arctalan elkövetői valamely nőellenesnek nevezhető tettnek, mind boldogtalanok.

Kategoria: Deleatur
Denumire autor: Vallasek Júlia

Látó Szépirodalmi Folyóirat